

Ismertetések

A PROMÉTHEUSZ KÖNYVEKRŐL

Eddig megjelent 10 kötetével is a magyar könyvkiadás egyedülálló és hiánypótló sorozata. A főszerkesztő, Hahn István hiteles műveket ígér, soraikban a mai embernek is legmélyebb kérdései, problémái fellelhetők. Prométheusz átadja az istenek tűzét, "nemcsak a legkülönbözőbb vallási irányzatok tanaival, ritusaival, szokásaival és intézményeivel ismertetnek meg, hanem a vallások közötti vitakkal is, akár egy kötetben belül szólaltatva meg az egymással felelős érveket. Misztikum és ráció, népszokás, folklórisztikus hiedelem és filozófiai elemzés, hit, kétely és tagadás, klasszikum és egzotikum egyaránt szóhoz jut." Kortörténeti értékük jelentős, első vagy másodlagos források.

Egyetemesség igény, szélesség térben és időben. Ha tematikailag vizsgáljuk - kicsit önkényesen - három csoportot különböztethetünk meg az eddig megjelent művekben, melyek nagyrészt az európai kultúrkört /a tágabb értelemben vett/ segítik az átlag embernek is kontrasztálni. A domináns jegyek alapján elkülöníthetünk mítikusokat, antik teológikus filozófusokat és biblia-magyarásokat.

1. A mítikus hagyományú vallás és néptörténetiségű alkotások erős epikus maggal, közvetlen életképeket hordoznak. Az emberek az istenek társai, riválisai. "Ugyanaz az

életmód, szokás és nyelvezet, "harmónikus úr és szolga viszony". Hierarchiák, funkció és norma világa. Szinte áll az idő..."

Talán kezdjük a legtávolabbival, a maja-kicse szent könyvvel. A Popol Vuh kb. 1450 körül íródhatott, elsősorban irodalmi, "a Gondolatok könyve, a tenger túlsó oldaláról átjövétel teljes képe, árnnyaink leírása, teljes életünk világa." Pontosabban a Négy Teremtés történetét tartalmazza csak: "Csendesség volt, nyugalom volt, láthatatlan volt, az Égben nyugodott minden. Nem volt valóban semmi, ami lett volna. Csak a kerek víz és a lapos tenger. Minden csak önmagában. Nem volt ott semmi valójában, ami létezett volna." Az Istenek a vízben voltak, majd jött a Szó és a föld megalkottatott /lapos és négyyszögletű, fény nélküli/. Névmágikus Hétpapagáj, majd az Alvilág 12 ura uralja, féltékenykegyőzetnek, az Égbolt, a Föld megvilágosodott.

Az ember teremtése csak harmadszorra sikerült. Először a föld és sár szétfoly, a faragott bábu értelmetlen, majd örölt sárga és fehér kukoricából vízzel megformálták a négy első embert. Jaguárkicse, Jaguáréj, Semmi és Széljaguár nagyszerű emberek: "Láttak és megismertek az ég alatt mindent, ha látták. Hirtelen körbe tudtak pillantani és mindent megláttak maguk körül az égbolton és a Föld kerek arculatán. Alig kellett egy pillanat, és már mindent észrevettek." Az isteneknek nem tetszett ez, megrontották látásukat, elvették tudásukat és elkezdtek szaporodni. Napkeleten megsokasodtak. Elkezdődik a vándorlás és a batyuból előkerülnek a népistenek. De csak az ősszülőknél vannak, a Törzsek alárendelődnek.

Megismerik a tüzet, különbözővé válik nyelvük. Eltűnnek közülük a szellememberek és isteneiknek embert áldoznak. Azok fellázadnak, kikapnak, az ősök eltávoznak. Katonák, parancsnokok, felügyelők, nemzetek, nemzedékek váltják egymást..." És ezzel valóban véget ér mindaz /amit a régi/ Kicséről tudunk, amit immár Santa Cruznak neveznek."

A Baal és Anat i.e.2. évezredi Ugaritról tudósít. Hat töredékes eposz ill. himnusz. Baal, az Úr, a Felhőgyűjtő, az istenek utolsó generációjából kivívja az elsőséget. Az önállóság kritériuma a család és fa- vagy téglaház. Segítségére elsősorban hűga /kedvese/ a háború és szerelem isennője, Anat és a kovácsisten, Kusziv va Khaszisz all. Szigorú hódolat, de mindamellettt hatalmi féltékenységek és ütközések. A hősök kora hadi, jogi, etikai közösségvédelem. Nemcsak a város, a Közel-Kelet istenei, népei lépnek a színpadra, rejtett mítikusságban árnyalva már az emberek világát. Háttérben állnak. Baal győz, a letelepült földművesek között él még a gyűjtögetés, a vadászat. Fontos a gabona, gyümölcsfa és szőlő, de állattartók is. Ősi rejtelemből kicsit feltűnik még a kultikus kannibalizmus és a harcos nők világa. Követek, hazasság, gyász, áldozat, átok és ima. Élőszövegek, élő héroszok. A hagyományteremtés egyben legitimizáció is.

Ezek a népek nem vallásosan éltek. Élték a vallást. Emlékezetükben a megbomlott egységet érzik még. Polarizáció majd monalizáció. Természetes lényegük naturális viszonyokba merül. Kollektív-tudatuk idősíkokkal dolgozik, hagyományt hoznak létre, a kollektív öntudat mellett megjelenik az egyéni is. Ők képviselik a nép történetét. Ők

a néptörténet.

Sokkal szűkebb kört mutat be a Nami király megtérése c. dzsaina legendárium. I.e. 1. évezred közepén születő vallás korai időszakából való aszkéta-költészet darabjai, megerősítő erénytár, szemléletes /gyakorlati/ példákkal. A kiválasztottak saját erejükből vagy megrendítő esemény hatására /pl.régi életükre emlékezés, egy szent látása stb./ a megvilágosodás útjára lépnek. Legfőbb tilalom az élőlények megsértése /így világi híveik főleg kereskedők, írnokok, tisztviselők/. Nem ismer kasztokat /legfeljebb az üdvözülés útjában a férfi-nő ellentéte figyelhető meg/, erős brahman/izmus/ ellenesség. "Ha nem érzel elég erőt, hogy lemondj az élvezetekről, cselekedj jótetteket, király." A tett, akár jó, akár rossz, mint a finom por a lelket megszínezi, és mindenképpen megmarad. Ez a karman. Meg kell semmisíteni. A lemondás mintaképei a levegő-ruhájúak, kikre démonok vigyáznak. Az ember és az isten között csak pillanatnyi létben van különbség, mert a győztes /dzsaina/ megvilágosult /buddhi/ eléri, hogy tökéletes emberként itt a földön hódolnak néki az istenek és a legfelsőbb világban legfelső helyre kerülnek. De itt és most kell szabad választással elérni a következő létállapotot. A lélek vándorol, az istenek is születnek, a szenvedés kettős a teljes megtisztulásig.

Távolabb áll ezektől az /irodalmi/ alkotásoktól Josephus Flavius: Apion ellen c. kb. i.sz. 90-100 között írott műve. Talán, mint egy történetírás kapcsolható a témakörbe, fölöttébb nem higgadt, histográfiai érdekesség. Sarkítva jelenik meg a tekintélyelvű és a vitatkozó-bizonyító-cáfo-

ló történetírás. A zsidók történetét próféták írták, szavuk isteni kinyilatkozás, tehát az emberi mérce hogyan is kerülhetne e mellé? A görög művek hibája; a nem-tudást azonosítják a nemlétezővel, részrehajlóak és pontos ismeretük sincs. Pedig a keleti művek régóta ismerik e népet /Manethon: Egyiptom története, Béreszosz: Babiloni története - de ők is érintett félként pontatlanok, részrehajlók helyenként, de a Biblia utalásait támogatják - stb. azóta már elvesztek/. Azonban sokan nem hisznek a barbár iratokban, tehát görögökből kell kimutatni, hogy tudnak róluk, s meg is teszi. Személyes hangú polemizáló apologeta. A zsidóság önigazolása, identitás-keresése fejeződik ki: "Mi hozzászoktunk, hogy saját törvényeinket megtartsuk anélkül, hogy ócsárolnánk a másokét; ezért sem gúnyolni, sem gyalázni nem akarjuk más népek elfogadott isteneit, s ezt törvényhozónk is megtiltotta nekünk."

Ez a magára döbbenés időszaka, a vagyunk és kik vagyunk kérdés első felvetése. Külsőleges lényegleírás, s egyben a mástól való határozott elkülönítés főleg etnikai szinten.

II. Az antik teológikus filozófál/gat/ó művek stílusa, nyelvezete, problémafelvetése közös. Megjelenik, majd többé-kevésbé uralkodik az ész, és már a meghatározások, viták döntenek el mindent. Az itt felsorolandó írások filozófia és misztérium viszonylatai többnyire másodlagos források. Ha polemizáló is, de "tudósi" munkák, relatív összefoglaló teljeséggel. Vagyis a szóhajó és a szerző által ismert kommentált ellenvéleményeket is hozzák.

Az egyszerű ember csak az eredményt ismeri, a bölcs a részleteket is...

Az antik szemlélet egyik alapműve Cicero: Az istenek természete c. írása. I.e. 45 júniusában kezdett hozzá, és sokat vitatott kérdést dolgozott fel. A műben korának három legjelentősebb irányzatait - az epikureistát, a sztoikust, és az új-akadémikust - önálló előadás formájában ütközteti. Igazi forrástár. Pontos meghatározást nem akar adni, dönteni, csak vitatni. Istenek létébe vetett hit a társadalom alapja, ha megbomlik elvész minden. Mi is bizonyítja, hogyan tapasztaljuk őket? Kétféle leírást találunk: a filozófusok és költők vizsgálódásait. Szkeptikus kritikusként a Sztoa és az Academia között áll. A sztoicizmus 4 istenbizonyítéka: a jövődőlés; a dolgok az ember élvezetét szolgálják; a természet rendje és félelmetes jelenségei; a szüntelen egyenletes mozgás. "Ártalmas az, ami fölösleges vagy céltalan" - és megismerjük az antik anatómiát és asztrológiát. Az értelem teszi az embert úrrá a földön, de mégsem atyai örökség. "Mi más adhattak volna ugyanis az istenek inkább az embernek, ha ártani akartak volna neki?" Ez élteti a bűnöket. Nem lett volna-e jobb tudatlannak maradni? "A szerencsét az istentől kell kérni, a bölcsességet azonban önmagunktól kell meglegelnünk." Vagy elfogadjuk a barbárok isteneit is, vagy istentagadókká válunk. "De aki nek semmi rossz nem juthat osztályrészül, mi szüksége van annak a jó és rossz megkülönböztetésére..." Az istenek királyokként nem ügyelnek mindenre, nem törődnek az egyes emberekkel és semmibe veszik az emberiséget... A szomjúzó kérdéseire elmarad a válasz.

Ezután nézzünk bele egy másik szintetikus soraiba.

Plutarkhosz: Szókratész dáimonja. Akár az előbbi szerzőnél nála is az egységesítés és hagyományörzés kiegyenlítése a feladat. Jobban sikerült neki a válaszadás. Etikájának csúcsa a vallás, mely az istentagadás és a babona között helyezkedik el. E három munka az i.sz. 1.sz. fordulóján keletkezett /ebben az időben lett Apollon papja is/.

Van büntetés, de áttekintésére az élő nem képes. Test, lélek, értelem. Az értelem nélküli a test vagy a szenvedély és a lélek keveredéséből jön létre vagy "a vágy ellágyítja és megnedvesíti a gondolkodást, az értelem nélküli és testszerű pedig, amikor megnedvesedett és hússzerűvé vált, felidéri a testre való emlékezést, s ebből támad a vágy és sóvárgás az újjászületésre, ahogy ezt nevezik, vagyis a föld felé vonzódás, ami a nedvességtől elnehezült lélek sajátja." A két halál után dáimonná is válhat, gondolatai fényét a bölcsök felfogják.

Az ősi hit megingott, tarka képet öltött, elvárások és igények léptek fel. A totális rendszer, mint totális kérdőjeleződött meg. Omladoztak a harmónikus templomok, érzelmi, érzéki oldal követelte a helyét.

Lactantius: Az isteni gondviselésről írt munkájában nem biblikus, hanem észérvekkel győzködi a pogány filozófusokat. "Ha ugyanis fontolóra veszem a természet rendjét, belátom, hogy semminek sem kellett volna másképpen történnie - hogy azt ne mondjam, nem is történhetett volna másként, mivel Isten mindenható - sőt a legelőrelátóbb fenség szükségszerűen tette azt, ami legjobb és leghelyesebb volt."

Ha tehát elvetik azt, hogy az emberi élet lényege, hogy meztelennek és törékenynek születik, betegségre hajlamos és idő előtt hal meg, az annyit jelent, mintha értelmétől és bölcsességétől fosztanák meg /a többször felmerülő bölcs tulajdonképpen a lényeglátó, de tudása se nem csak szemlélődő, se nem csak empirikus, sokkal komplexebb e két összetevőnél/. "A használat mutatja meg, hogy a többi tag milyen célból született" s leírja az emberi test funkcionalizmusát. A lélek működése azonban felfoghatatlan. Isten fénye felé lépegetünk a pogány vallások elvetése, monoteizmushoz jutás, földi küldött felismerése lépcsőin. Nem kell visszanyúlni Istenhez, "ha nem jutalmazza a tisztelőt, sem félni tőle, ha nem haragszik az őt tisztelőre." A jót csak az választhatja, aki el tudja vetni a rosszat, a világ tehát érettünk jött létre s mi istent szolgálni.

Firmicus Maternus: Asztrológiájában írja: "A csillagoknak ezt a mozgását folytonos megfigyeléssel és számítgatással fedezhetjük fel, egyet kell érteni azzal, hogy ha egyszer a bolygók mozgását megállapítottuk, azután könnyen fölfedezhetjük tevékenységüket és hatásukat ". A hét bolygó a Végtet hordozója. "Hol vannak most, akik azt hiszik, hogy bűneinket büntetheti emberi vagy isteni törvény? Kivéve a császárt, mert a földurat a legfőbb isten kormányozza. "

A Birodalom tele van barbár istenekkel. De jellemző, hogy a pluralista kor vallásai monoteizmust hirdetnek. Ezek ellen fellépni már nem a filozófikusság, hanem a hétköznapi gondolkodás szintjén kell. Isis, Serapis, Helios, Mithras gnosztikus és újplatonista hívők téves babona áldozatai / s értékes egyedüli részleteket közöl e misztériumokról/. Szim-

bólumaik a Sátán műve, mert "fa nyújtotta az ártalmas gyümölcsöt a becsapott embernek, a keresztfája adta vissza halhatatlan ácsolatval az életet". Ez már a harcos egyház hangja, mely egyetemességet nemcsak hirdet, hódítani és gyakorolni akar.

III. És ezt elérve megindul a belső erjedés. Pontof sítanak és magyaráznak. Biblia és tekintélyelvre épül a dogmatika. A viták elfajulnak, s a drasztikus elfojtás rendszerré válik. De eretnekek mindig voltak s mindig lesznek.

A Kincsesbarlang az V-VII. sz. körül íródhatott. Nesztoriánus, iráni dualizmussal fertőzött, adamita és gnosztikus hatásokat mutató. A teremtéstől Jézus haláláig terjedő 5500 év története, kabbalisztika, leszármazási táblák, Biblia és egyéb apokrif pontosítások. Röviden, "Tudd meg, hogy Krisztus mindenben Ádámra hasonlított, ahogyan ez meg van írva. Azon a helyen, ahol Ábrahám fölvitte az oltárra a fiát, Izsákot, ottan állítottott föl a keresztfá. Ez a hely a föld közepe, s négy széle ott ölelkezik össze egymással, mivelhogy Isten megteremtette a földet, hatalmas ereje előtte száguldott, a föld pedig mind a négy irányból. Ottan a Golgothánál állt meg és nyugodott meg Isten ereje, s ugyanott ölelkezik össze egymással a világ négy széle; ez a hely a föld kapuja, az megnyíltott előtte, s amint Sém és Melkizedek elhelyezte Ádám holttestét a föld közepén, mind a négy széle összefutott, körülölelte Adamot, majd azon nyomban bezárult a kapu, úgyhogy Ádám gyermekei már nem tudták többé kinyitni. Föléje állították Krisztusnak Ádám és gyermekei Megváltójának kereszttjét, s ekkor megnyíltott eme hely kapuja Ádám fölött, leszállott a kereszt

s megállott a koporsóján, éppen a szája fölött. Midőn megsebezte Krisztust a lándzsa, vér és víz fakadt az oldalából és alácsordult - éppen - Ádám szájába, s lőn néki kereszttségé: Imígyen kereszteltetett meg Ádám."

Vehe-Glirius: Istenismeretében Kálvin, Luther radikális kortársaként mutatkozik be. Antitrinitárius, tanulmányozza a rabbinikus irodalmat és a magyar szombatos hagyomány is nevéhez kapcsolható. Felvázolja a zsidók háromféle írásmagyarázatát /a betűszerintit, a kabbalisztikust, a drast, mely mindkettő/. "Az evangelisták és apostolok könyvei sokhelyütt különböznek egymástól. Így nem áll jogában magyarázóknak az, hogy a különbségek egyikét elvesse, s a másikat elfogadja. De saját véleménye szerint megmagyarázhatja a nevezett helyeket, az összes vonatkozó körülmény figyelembevételével...." Az Ószövetségben kimutatnató minden, mit az Újszövetség tartalmaz és az isteni kinyilatkoztatás is. Jézus csak ember volt, ő is elbukott, de nem áldozatként. Igéje az emberek szívébe kell, hogy íródjon. És ezt nem lehet újszövetségnek nevezni. Megvalósulva következik be a földi mennyország. Arianista nézetei miatt írásait elégetik.

Mi a vallás? Tudatkép, egyidő és sokszor egy az emberi tudással. A nagy egységből magára talál s marad is. A vallás dualisztikus, "a vallásos lény egyedül van, kell hogy kettőt lásson, és mindig kettő, önmagát és, ami vele szemben áll." Ez a rejtőzöttség szimbolikája. Elbújva, burkolva él, s a dolgok is titkot öltenek magukra. Alapérzés a gond, a fájdalom, a viszonyulás, a dialógika.

Korunk gyakorlati és jelenkor-centrikus. Az emberek felgyenesedés előtt álló sprinterek. S ebből a habzsoló reali-

zálástól a vallások, a klasszikus műveltség és középkori kultúra időben túl messze esnek, vagy a mához igazítottak. De a korok nem tendenciózusak voltak, hanem a tendencia is részük volt. Egy olyan korban, amikor a vallás totális rendszerként, abszolút, általános, mindenkit befolyásoló norma-tíva egy történész, műveltség vagy gondolkodáskutató nem nélkülözheti és mellőzheti semmilyen szinten sem a kézzelfogható, e tárgyi forrásokat, már mint közösségi, relatív teljességű tudatot /hisz az ember tudatlány/, s mint ilyen, természetesen konzervatív.

A Prometheusz könyvek sorozatban eddig megjelent kötetek:

Firmicus Maternus: Asztrológia. A pogány vallások tévelygéséről Helikon Kiadó 1984.169.o.

Nami király megtérése H.K. 1984. 53.o.

Matthias Vehe-Glirius: Istenismeret és más írások
H.K. 1984. 269.o.

Popol Vuh, a maja-kicse indiánok szent könyve H.K.1984.205.o.

Josephus Flavius: Apion ellen, avagy a zsidó nép ősi voltáról H.K. 1984. 135.o.

L. Caecilius Firmianus Lactantius: Az isteni gondviselésről
H.K. 1985. 209.o.

Plutarkhosz: Szókratész diamónja H.K. 173.o.

A törzsek származásáról avagy a Kincsesbarlang
H.K. 1985. 137.o.

Marcus Tullius Cicero: Az istenek természete H.K.1985.249.o.

Baal és Anat, ugariti eposzok H.K. 1986. 168.o